

درس کاوی

نگاهی متفاوت به معلمی

روح‌الله رضاعلی

کارشناس بازنشسته سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

شهریورماه سال جاری آموزش‌وپرورش استان فارس میزبان اولین نشست تخصصی با عنوان درس کاوی^۱ بود که به همت شورای عالی آموزش و پرورش و حضور آقای دکتر محمدرضا سرکارآرانی برگزار شد. زمینه حضور مجازی معلمان در سراسر کشور فراهم شده بود که با استقبال بی‌نظیر آنان مواجه شد؛ نشستی که با حضور چهره‌های سرشناس در آموزش و پرورش، بهانه‌ای شد تا با توجه به مباحث مطرح‌شده، نگاهی اجمالی به درس کاوی و موضوع آن داشته باشیم.

در سال‌های اخیر، مفاهیمی مانند اقدام‌پژوهی و درس‌پژوهی وارد ادبیات آموزشی شده‌اند که می‌توان آن‌ها را به معنای پژوهش مشارکتی معلمان، یادگیری سازمانی و مدیریت آموزشی مؤثر دانست. این رویکرد تغییرات امیدوارکننده‌ای در معلمان و مدیران آموزشی به وجود آورده و در برخی تحولات به پیشرفت آنان و ارتقای کیفیت تدریس منجر شده است.

از طرف دیگر، درس‌پژوهی از روش و راهنمایی عملی برای بهبود تدریس در مدرسه و تربیت حرفه‌ای معلمان پا را فراتر گذاشته و به شیوه جدیدی برای پژوهش در مراحل تدریس و آموزش رسیده است که با عنوان‌هایی مانند «واکاوی بالینی

تدریس» و «تحلیل درس» از آن‌ها یاد می‌شود. درس کاوی نیز در جریان چنین رویکردی ظهور یافته است و می‌توان آن را مشاهده دقیق و برنامه‌ریزی شده فرایند تدریس و یادگیری تعبیر کرد.

مفهوم درس پژوهی و مطالعه درس یا پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس، در روند تحول خویش از الگویی عملی برای بهسازی آموزش در مدرسه و پرورش حرفه‌ای معلمان در کلاس درس فراتر رفته و به شکل تازه‌ای از روش علمی پژوهش در آموزش رسیده است که با عنوان تجزیه و تحلیل درس بر اساس شواهد عینی شناخته می‌شود. این روش تازه پژوهش در آموزش، بر شواهد عینی مبتنی است و تلاش می‌کند تصویری تا حد امکان مطابق با واقع از فرایند آموزش و یادگیری ارائه دهد (سرکارآرانی، ۱۳۹۸).

افزایش توانایی تدریس معلمان همواره و در همه دوره‌ها موضوع بسیار مهمی بوده است؛ اگرچه کسب این توانایی خارج از تجربه معلمی دشوار است (اشتهاوس، ۱۹۷۵). اینکه معلمان، تحت تأثیر همایش‌های آموزشی و آثار منتشر شده، اطلاعات (یا دیدگاهشان درباره درس‌ها) یا رویکردهای آموزشی و پرورشی خود درباره آموزش و یادگیری را تغییر دهند، غالباً به تغییر واقعی در تدریس آن‌ها منجر نخواهد شد (هیبرت و موریس، ۲۰۱۲). به بیان دقیق‌تر، معلمان در حال تغییر، ضرورتاً کیفیت تدریس خود را افزایش نمی‌دهند. بهبود کلاس‌ها صرفاً با شناخت نظریه‌ها یا آموختن شیوه‌ها و به دست آوردن ابزارهای جدید دشوار است. کلید حل این مسئله به کارگیری رویکردهایی است که نظریه نوینی را با روش‌های گوناگون درهم می‌آمیزند و با وارد کردن مؤلفه‌های شناخته شده فرهنگی، به این رویکردها امکان می‌دهند به‌طور مؤثر عمل کنند.

درس کاوی به معلمان کمک می‌کند از یکدیگر یاد بگیرند و راه‌های توجه به دانش آموزان و شوق یادگیری آن‌ها را پیدا کنند. شناخت دانش آموزان و یادگیری معلمان از یکدیگر، به هم‌پایه بودن با دانش آموز کمک می‌کند. این باعث می‌شود دانش آموزان در شرایط یادگیری بهتری قرار بگیرند و یادگیری فقط با تشویق، تنبیه و ابزارهای انگیزشی بیرونی معلم و رفع تکلیف پیش نرود. دانش آموز خودش مسئله خود را پیدا کند و جهان خود را بسازد و با شوق و ذوق به یادگیری مستمر ادامه دهد (گزیده‌ای از سخنرانی سرکارآرانی، همایش شهریور ۱۴۰۱، شیراز).

موضوع درس کاوی و درس پژوهی از یافته‌های اخیر نظام آموزشی جهان است که برای بهسازی آموزشی به کار گرفته می‌شود. در این نگاه جدید، همه اتفاقات پیرامون موضوع تدریس و معلمی و واکاوی، هر یک از اتفاقات دقیق و جزئی است که در فرایند یک تدریس رخ می‌دهد و گروهی از معلمان در یک تدریس عادی انجام می‌دهند. درس کاوی را گروهی از معلمان در یک نقطه اجرا می‌کنند، تمام اتفاقات جریان این تدریس با جزئیات

ثبت و ضبط می‌شوند و سپس گروهی که آن را طراحی یا گروهی که آن را ثبت و ضبط کرده‌اند، یا خود معلم، آن را به‌طور ریز و جزئی بررسی می‌کند. از این طریق، دانش مربوط به یادگیری رشد می‌کند. تحقیقات متعدد در دنیا نشان داده‌اند، این شیوه ارتقا و بالندگی شغل معلمی، مؤثرترین راه برای وضعیت آموزش است. در اینجا معلمان بر اساس آموزه‌های خود و آنچه با آن سروکار دارند، می‌آموزند. هر صحنه از درس پژوهی و درس کاوی صحنه‌ای است که مداوم با آن درگیرند (گزیده‌ای از سخنرانی امانی، همایش شهریور ۱۴۰۱، شیراز).

درس کاوی مشاهده دقیق و جزئی و برنامه‌ریزی شده فرایند آموزش و یادگیری است که در ۵۰ دقیقه، وقتی هر کلاس یا جلسه درس شکل می‌گیرد، دست کم سه ویژگی دارد:

۱. بر شواهد عینی مبتنی نیست. این شواهد فراتر از مشاهده مشارکت‌کنندگان هستند و با بررسی هر آنچه در درس پیش می‌آید، از جمله پیاده کردن کلمه به کلمه آنچه در فرایند تدریس اتفاق می‌افتد، به دست می‌آید.

۲. تجزیه و تحلیل درس بر اساس این شواهد و با توجه به هدف‌های مشخص بهسازی تدریس و غنی‌سازی یادگیری دانش آموزان انجام می‌شود.

۳. پیش از «معلم» به «معلمی» و نتیجه آن، یعنی یادگیری دانش آموزان، توجه دارد. به عبارت دیگر، درس کاوی دانش عملی تجزیه و تحلیل عمیق‌تر و دقیق‌تر فرایند پیچیده تدریس و آن چیزی است که به‌مثابه یک فعالیت آموزشی و فرهنگی در ۵۰ دقیقه زمان درس می‌گذرد. محورهای تجزیه و تحلیل البته زیادند؛ مانند آنچه معلم قصد دارد تدریس کند یا آنچه دانش آموزان یاد می‌گیرند؛ سازمان‌دهی محتوا؛ مدیریت زمان گفت‌وگو و شنود دانش آموزان در فرایند تدریس؛ پرسش‌ها و تکالیف یادگیری که معلم ارائه می‌دهد یا دانش آموزان مطرح می‌کنند؛ ساختار تدریس.

به عبارت دیگر، درس کاوی به استخراج اطلاعات نهان یا الگوها و روابط مشخص در حجم زیادی از داده‌های یک موقعیت تدریس گفته می‌شود.

پی‌نوشت

۱. این نشست با حضور استادان دانشگاه و فرهنگیانی از سراسر کشور به صورت حضوری و غیرحضوری از طریق بخش زنده در شبکه شاد، آپارات و اسکای روم در تاریخ ۱۴۰۱/۱۶/۱ برگزار شد.

منابع

۱. سرکارآرانی، محمدرضا (۱۳۹۸). ایده‌های تازه برای پژوهش در فرایند آموزش و یادگیری. ترجمه افسانه حجتی طباطبائی. مؤسسه مرات. تهران.
2. <https://www.pana.ir/news/13032082>